

ZONDE EN DE MACHT VAN MACHOMANNETJES

Serie zonde

Hoe om te gaan met 'de macht van machomannetjes'? Onder deze titel wordt al zo'n tien jaar lang een succesvolle cursus voor docenten op de middelbare school gegeven. Doel van de cursus: dat je anders leert omgaan met de gedragsproblemen van een groeiende groep jongeren. Kort gezegd komen die problemen erop neer dat de straatcultuur de school onherroepelijk binnendringt, een cultuur van hardheid, zichtbaar in veel zwarte kleding en quasi-mannelijke stoerdoenerij. Eerst zag je het alleen aan de randen van de school. Je kunt daar als docent nog langslipen of wegstipen. Maar langzaam maar zeker komt het binnen in je klaslokaal en daarmee ook het grove taalgebruik, de respectloze houding ten opzichte van medeleerlingen en docenten, de desinteresse voor welke leerstof dan ook. De cursus leert je vooral dat het geen zin heeft alleen te klagen of aan te klagen: dat de ouders niet meer opvoeden, dat er geen sociale controle meer is, dat de school alle taken van de samenleving moet opknappen, enzovoort. Beter is het te erkennen dat de wereld inderdaad veranderd is, dat de burgerlijke cultuur waar de school ooit uit voortkwam, geen gesloten bastion meer is, dat je dit maar het beste onder ogen kunt zien - en dan toch de ruimte zoeken om daarin te doen wat goed is, zo goed mogelijk je doelen te bereiken. En dat betekent: steeds weer de verbinding zoeken *en* een duidelijke, gestructureerde leercultuur aanbieden, ervoor zorgen dat ook de machomannetjes zich betrokken gaan voelen bij het geheel. Pas als jongeren jouw betrokkenheid als docent, jouw liefde en zorg voelen, als ze duidelijk aan je merken dat ze je kunnen vertrouwen, dat je stevig staat, consequent en recht door zee, dan gaan ze misschien nadenken over de schadelijke effecten van hun gedrag. En dan komt er soms ineens een andere toon en een ander gezicht, van onder dat schreeuwerige praten, de ontkenningen en de leugens, de ongenaakbare mimiek. Ze moeten eerst voelen dat je ze niet vanuit een afwijzende superioriteit wilt veranderen; dat je ze steunt in het vinden van een eigen rol en een eervolle plaats in het geheel van de school en van de maatschappij.

Dit is wat mij nu het eerst te binnen schiet als ik probeer te bedenken wat zonde voor mij betekent. En ik bedoel dan niet dat ik die machomannetjes zomaar als zondaars wil neerzetten, helemaal niet: zondig is veel meer de maatschappij als geheel, waarin een structurele ongelijkheid van kansen bestaat, waarin racisme en discriminatie tot in de haarvaten van het sociale verkeer worden gevoeld, jaloezie wordt aangewakkerd en de leugen loont. Die reële situatie maakt dat er een groeiende categorie van leerlingen is die de behoefte voelt om zich als machomannetjes te manifesteren en die lak heeft aan die 'burgerlijke' leercultuur die de school vertegenwoordigt. 'Zonde' is het, dat we in een school kennelijk niet anders kunnen samenwerken dan in verhoudingen die van meet af aan onder de spanning staan van ongelijkheid, van concurrentie en heersersmacht. 'Zonde' is het ook, vrees ik, omdat dit niet alleen in scholen, maar in ieder van ons en in de hele wereldwijde maatschappij zit, in al die verschillende verhoudingen waarin wij zo gemakkelijk worden verleid om ons boven in plaats van naast de ander op te stellen. En het is o zo gemakkelijk om onszelf in die verhoudingen te zien in de rol van de 'good guy', de positie van de verstandige, alles overziende rechtvaardige die zich wel een moreel oordeel kan permitteren. We herkennen het van hoog tot laag en van groot tot klein. We zien gebeuren, tot in de hoogste regionen van de macht, dat de straatcultuur met zijn harde oordelen binnendringt in onze instituties en in de politiek. Dat is zonde. Niet alleen 'een zonde' van aanwijsbare personen, leiders en andere influencers die die straatcultuur aanwakkeren in plaats van indammen, maar ik bedoel meer: het is zonde van en voor ons allemaal, omdat we onvermijdelijk deelnemen, passief en actief, aan die structuren van machtsongelijkheid die de voedingsbodem zijn voor rancune, openbare grofheid, psychisch en sociaal geweld. Machomannetjes – ze zijn de producten van de naar mijn gevoel gevaarlijke ontwikkeling waarin we ons bevinden, waarin de hoogmoed, de eerste en belangrijkste van alle zonden, volop de kans heeft gekregen om in onze zielen te groeien: het gevoel dat je verheven bent boven de ander, dat die er primair is voor jou, dat je je van God noch gebod iets hoeft aan te trekken, dat je handelt alsof de wereld er is om te consumeren en dat je daar 'recht' op hebt, en ieder besef kwijt bent dat je het leven hebt gekregen, dat het je gegeven is en bedoeld om het zo goed mogelijk door te geven.

In de bijbel is de hoogmoed als belangrijkste zonde, als breuk in het verbond met de Levende, op talloze plaatsen herkenbaar. David is misschien wel *het* voorbeeld van hoogmoed. Die ontstaat, haast onvermijdelijk, als een mens macht krijgt over andere mensen. Het begint mooi, voor David, vanuit zijn natuurlijke talenten. *Hij* is de slimme overwinnaar van Goliath; hij is de strateeg waarvan trots verteld wordt dat hij de ene na de andere militaire overwinning behaalt en vijandige volken zware verliezen toebrengt. Maar hij is ook degene die zich hierdoor zozeer verheven gaat voelen boven alles en iedereen, dat hij er geen enkele moeite mee heeft om met Batseba het bed te delen, de vrouw van Uria, één van de sterke mannen die voor hem het vuile werk doen; en die dan, als blijkt dat zij zwanger is, het overspel verborgen houdt door Uria op slinkse wijze de dood in te jagen. Intelligent als hij is, stapelt David nu zonde op zonde en de grootste zonde is misschien wel dat hij zijn misstappen verbergt. Net zoals bij de machomannetjes van nu, heeft hij zijn morele oordeel over anderen snel klaar. Als de profeet Natan hem vertelt over de rijke die zijn gasten trakteert op een feestmaal ten koste van het schaarse bezit van de arme, veinst hij grote morele verontwaardiging. In het verhaal gaat het niet alleen om de zonden van David op zich, zijn bezwijken voor de verleiding, maar vooral om de verdringing: hij verbergt wat hij heeft gedaan, eerst voor zijn omgeving en vervolgens voor zichzelf en hij doet dit zo effectief dat hij, om met Jezus te spreken, de balk in zijn eigen oog niet meer ziet. Het is die vreemde, zelf gekozen, tot gewoonte geworden blindheid voor het eigen morele falen, die zijn moed verandert in hoogmoed. Het is de waan van eigen onfeilbaarheid, die het zo gemakkelijk maakt om anderen de les te lezen of in een kwaad daglicht te stellen. David leeft in de afgesloten wereld van de hoogmoed, waarin je de werkelijkheid, ook die van jezelf, niet meer ziet zoals die is.

Pas door de onverbiddelijke spiegel die Natan hem voorhoudt, door de stem van de Levende die daarin doorklinkt, komt hij tot inzicht. De inbreuk van deze stem maakt dat hij zich kan gaan omkeren, berouw kan gaan tonen in het vervolg van het verhaal.

De Joods-Franse filosofe Simone Weil benoemt zonde als een *zwaartekracht* die uiteindelijk alleen doorbroken kan worden door genade. Zonde dus, bezien als een natuurwet die het menselijk bestaan van meet af aan bepaalt. De vraag hoe daarmee om te gaan is nooit sluitend te beantwoorden en bovendien niet alleen in woorden. Het begint met: onder ogen zien en werkelijk voelen *dat* het zo is, dat wij in die zwaartekracht leven. Het onrecht aanklagen en de schone schijn die het verdoezelt ontmaskeren, zoals de profeet Amos doet, laten zien wat de hoogmoed concreet teweeg brengt: 'Klaagzang en klacht over u, gij die de zwakken vertrapt, ik kan uw psalmen niet luchten!' Maar het is voor haar ook: erkennen dat wij die kracht niet zomaar opheffen. 'De maatschappij is een natuurkracht, schrijft ze, even blind als alle andere'. Zoals een leegte in de natuur zich vult met lucht of vloeistof, zo vult een machtsvacuüm tussen mensen zich met overheersing en vernedering. De macht van machomannetjes is er altijd geweest en zal er altijd zijn. Ze verwijst naar de Griekse schrijver Thucydides: overal waar sterken en zwakken zijn, leggen de eersten hun wil op aan de laatsten. Simone Weil was er als denker van overtuigd dat je dit gegeven alleen goed onder ogen kon zien, door het zelf lichamenlijk te ondergaan, door langere perioden zwaar werk te doen in fabrieken en op het platte land. Alleen als we de zwaartekracht ondergaan, zegt ze, gaan we de mogelijkheden zien om tegenspel te bieden, een evenwicht te herstellen, om *iets* te doen dat tegen de zwaartekracht in gaat. En precies hierin, zegt zij, schuilt onze menselijkheid en kunnen wij zelf instrument worden van genade.

Ze noemt twee voor mij herkenbare voorwaarden. De eerste is: *vaardigheid en intelligentie*. Dat we niet domweg proberen het gewicht van de zonde op te heffen, maar met inzicht en techniek er tegenin gaan. Dit is de intelligentie van David als kleine jongen, die door slim gebruik van steen en slingertouw sterker blijkt dan de brute kracht van Goliath; of die van Jezus in gesprek met schriftgeleerden die hun oordeel al klaar hebben: 'Wie zonder zonde is, werpe de eerste steen.' Maar het is ook de vaardigheid van de leraar in het klaslokaal, die weet met welke woorden, intonatie en mimiek hij de energie van machomannetjes in een opwaartse richting kan bijsturen. De hefboom is voor Simone Weil *het* symbool voor dit intelligente handelen en spreken. Het gaat erom dat we iets doen, hoe klein ook, dat efficiënt tegenwicht biedt: 'Er is altijd tussen onze kracht en de kracht die tegenover ons staat een verhouding, zegt ze, zodanig dat wij in staat zijn te handelen en ons stempel op de wereld achter te laten, hoe groot ook de wanverhouding tussen beide is.'

Als tweede voorwaarde noemt ze: aandacht. Dat wat je bij een kind eerder ziet dan bij volwassenen: volledig opgaan in een spel of in een rekensom, werkelijk openstaan voor iets dat je waarneemt of aan het doen bent, alleen of samen met anderen. Daarin kan een onverwachte oplossing, een nieuwe dynamiek of inzicht ontstaan. Aandacht is geen kwestie van wilskracht, maar van oplettendheid, er helemaal zijn bij wat er nu is of gebeurt. Het *ik* vergeten waarmee we onze denkkaders en oordelen opdringen aan wat we zien en horen. Aandacht is concentratie, emotioneel beschikbaar zijn, transparant voor wat of wie je ontmoet. Ik herken dit ook in de school, als een houding die ik nodig heb om goed in contact te komen met machomannetjes of vrouwtjes die eigenlijk van mij een 'oordeel' verwachten om zich daartegen te kunnen afzetten. Dit afzien van jezelf, van wat je denkt en vindt, betekent niet dat je er niet meer toe doet, maar dat je zonder harnas aanwezig bent, zodat je de werkelijkheid van de ander in zijn gelaagdheid tot je kunt laten doordringen. In de hoop, met de bedoeling, dat je vervolgens iets kunt doen of zeggen waarin de gezamenlijkheid hersteld kan worden.

Het getuigt van wijsheid, het subtiel samengaan van intelligentie en aandacht, dat het volk Israël in vrijwel alle Bijbelverhalen over zichzelf reflecteert en afstand neemt tot die steeds weer opkomende neiging tot persoonlijke en collectieve hoogmoed. Dat het zich bewust is van dit gevaar waaraan ieder mens, iedere leider, ieder volk blootstaat. Je zou willen dat deze wijsheid, als krachtige, fundamentele strekking van alle Bijbelteksten, ook nu nog politieke consequenties kon hebben. De zwakte, de zonde, zit in het systematisch 'zich sterk willen maken' ten koste van anderen, in de concurrentie, de verheffing van ongelijkheid, afgunst en trots tot basisprincipes van onze maatschappelijke verhoudingen, tot in de organisatie van onderwijs en zorg. De wijsheid waar de Bijbel van getuigt blijft ook nu uiterst belangrijk, we hebben haar nodig om waakzaam te blijven, om met ons volle verstand te blijven zoeken naar steeds weer nieuwe hefbomen om aan de zwaartekracht een tegenwicht te bieden. Haar oog vast gericht op rechtvaardige verhoudingen, is zij degene die ons sterkt en inspireert, die ons voorgaat, die ons geloof wakker houdt dat het anders kan, dat het kan zoals het ooit bedoeld is. Opgesteld op een heuvel langs de weg, bij het kruispunt van de wegen, klinkt haar visionaire stem:

*Ik verafschuw trots en hoogmoed
Door mij regeren koningen,
bepalen heersers wat rechtvaardig is.
Wie mij liefheeft, heb ik ook lief,
wie mij zoekt, zal mij vinden.
Ik ga de weg van de rechtvaardigheid,
ik volg de paden van het recht.*

Zo moge het zijn.

Germain Creyghton

We lezen : 2 Samuel 12: 1-10 en gedeelten uit Spreuken 8

Germain Creyghton is te bereiken via lt@dominicusamsterdam.nl ('tav Germain Creyghton')